

HYPNEROTOMACHIA POLIAE: Seksualni stilovi urbanih žena u Hrvatskoj

ALEKSANDAR ŠTULHOFER

TRIS Fellow, Netherlands Institute for Advanced Study
in the Humanities and Social Sciences
e-mail: astulhof@mudrac.ffzg.hr

UDK: 159.922.1-055.2(497.5)

159.922.1:316.75/.77

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. travnja 1999.

Rad nastoji ispitati sociokulturnu pozadinu i psihosocijalne posljedice seksualnih stilova urbanih žena u Hrvatskoj. Za razliku od u društvenim znanostima prevladajućeg naglaska na rizicima ili "tamnoj strani" ljudske spolnosti, ova je analiza usmjerena k razumijevanju pozitivnih aspekata spolnosti. Rasprava se temelji na empirijskom istraživanju seksualnog ponašanja i stavova o spolnosti provedenom 1998. godine na uzorku od 580 urbanih žena u dobi 18-48 godina. Bihevioralno operacionalizirani, seksualni stilovi su označeni kao standardni, tranzicijski i nestandardni seksualni stil. Statistička analiza potvrđuje njihovu sociokulturnu ukorijenjenost (različite prediktorske strukture). U drugom dijelu rada, autor raspravlja izravne veze između seksualnih stilova i seksualne komunikacije, raspona aktivnosti i zadovoljstva (nestandardni je seksualni stil vezan uz najveću razinu užitka, ali i povećani rizik psihičkih troškova uzrokovanih normativnim pritiscima), kao i podrijetlo razlika u izboru seksualnog stila. Potonje valja sagledati u svjetlu suvremenih kulturnih promjena koje karakterizira trend permisivnosti i deklarativni seksualni egalitarizam.

Ključne riječi: SEKSUALNI STILOVI, SEKSUALNA EKSPRESIJA I UŽITAK, ŽENSKA SPOLNOST, TRADICIONALNI I LIBERALNI STAVOVI O SPOLNOSTI, HRVATSKA

Zašto bi sociologe ne samo mogle već i trebale zanimati tuđe seksualne aktivnosti? Ostavimo li po strani svakidašnju znatiželju, uobičajeni je odgovor u posljednjih dvadesetak godina naglašavao epidemiološke razloge. Globalna epidemija HIV/AIDS-a usmjerila je istraživačke interese brojnih društvenih znanstvenika prema deskripciji, predikciji i prevenciji rizičnih seksualnih kontakata. Taj je trend odgovoran za dramatične naracije o *tamnoj strani* ljudske spolnosti ili ono što u nastavku nazivam *katastrofičnim diskursom*. Orijentacija prema potencijalno letalnim aspektima intimne prakse omogućila je, čini se, ne samo kontinuirano financiranje bihevioralnih istraživanja ljudske spolnosti (u dotad nezamislivom opsegu) već i akademsko legitimiranje istih. Znanstvene su analize spolnosti postale, drugim riječima, "dovoljno ozbiljan" istraživački pothvat, što je rezultiralo uobičajenim akademskim napredovanjem (i prihvatljivom reputacijom) istraživača ljudske spolnosti, uključujući i one čija je djelatnost ograničena na tzv. *seksualne manjine* (homoseksualnu i biseksualnu populaciju, S&M zajednicu itd.). Također, razmjeri su epidemije - osobito rastuća izloženost ne-devijantnih društvenih skupina (heteroseksualna populacija) - izazvali snažnu medijsku potražnju za seksološkom ekspertizom, što je, zauzvrat, istraživače spolnosti izvelo "na svjetlo dana". Tijekom osamdesetih, seksolozi su definitivno napustili dotadašnja akademska geta i postali dijelom svakidašnje kulture.

Lako razumljivo, opisana je epidemiološka pozadina urodila jednodimenzionalnom potražnjom za seksološkim analizama, a time i vrlo monotonom ponudom. U posljednjih dvadesetak godina, istraživači ljudske spolnosti tako poglavito rabe *katastrofični diskurs*, prikazujući seksualne aktivnosti i njihov sociokulturni kontekst gotovo isključivo kao prostor *seksualno rizičnih interakcija* (neželjene trudnoće, zaraze spolno prenosivim bolestima, seksualna viktimizacija)¹. Analize su spolnosti postale postmoderna *pohvala ludosti*, čineći seksualni užitak nevidljivim ili, u najboljem slučaju, sekundarnim.

¹ Za detaljniju raspravu seksualnih rizika, osobito u (epidemiološkom) kontekstu spolnosti adolescenata, usp. Štulhofer (1999a).

Nastojeći pridonijeti smanjivanju disbalansa između *katastrofičnog diskursa* i *diskursa užitka*, u ovome je radu analitički naglasak na sociokulturnim aspektima seksualnog užitka (usp. Abramson i Pinkerton, 1998), to jest na načinu (načinima) na koji društvena zajednica oblikuje/organizira "svijetlu stranu" seksualnih interakcija. No, vraćajući se ishodišnom pitanju, je li takav sociološki interes opravdan? Nije li spolnost naglašeno ideosinkratična i gotovo asocijalna aktivnost, izolirana od društvenog života?

Slično uobičajenom stavu prema kojem su filmske komedije estetski inferiorne u odnosu na "ozbiljne" (dramske) filmove, nije posve netočno da se znanstveni interes za ljudsku sreću, i odgovarajuće djelatnosti, često smatra znanstveno manje zanimljivim i dojmljivim od bavljenja problematičnim aspektima egzistencije. No, u slučaju ljudske spolnosti, užitak i sreća imaju važne društvene reperkusije. Uz neupitnu važnost za održanje individualnog zdravlja, seksualno zadovoljstvo – njegova *konstrukcija* (preferencije i način iskazivanja), pripadajuća očekivanja i načini konzumacije – čini važan dio motivacijske pozadine društvenih interakcija. Sociološkim rječnikom, *društvene mreže* se, u većoj ili manjoj mjeri, zasnivaju i na seksualnom užitku i njegovim posljedicama kao što su zasnivanje obitelji, iniciranje društvene akcije², izbor profesije ili, pak, "seksualni turizam".

Osim te *eksterne konfiguracijske uloge* u konstrukciji društvenih veza, seksualni užitak ima i važnu *internu konfiguracijsku ulogu*, koja se iskazuje u samodefiniranju *nodalnih točaka* društvenih mreža. Jednostavnije rečeno, osobni su identiteti u pravilu neodvojivi od seksualnih iskustava i/ili načina na koji stvaramo (i rastvaramo) vlastito seksualno ja. Odnos između interne i eksterne konfiguracije društvenih mreža najlakše je opažljiv u slučaju osoba koje otvoreno ističu svoju seksualnu različitost, iskušavajući kako socijalnu izolaciju tako i intenzivno vezivanje za specifične, društveno stigmatizirane, skupine. Razmatramo li, dakle, društvenu stvarnost s *mezzo*-analitičke razine, spolnost je uvijek - i *nužno* – društvena dimenzija (Lamann, E. et al., 1994). Užitak i sreća, u istoj mjeri kao i rizik i patnja. Moglo bi se čak, pomalo paradoksalno, reći da je seksualni užitak *društveniji* od seksualnog rizika. Imajući, naime, u vidu ulogu (i učinak) seksualnih fantazija, čak je i autoerotski užitak *neizbježno* društveno obilježen.

Ovaj rad nastoji analizirati društvenu pozadinu i psihosocijalne posljedice različitih *seksualnih stilova* urbanih žena u Hrvatskoj. Polazna točka, poglavito empirijski inspirirane rasprave koja slijedi jest *struktura i dinamika seksualnog užitka*, pri čemu je pažnja posvećena i generacijskim promjenama u načinu na koji žene koncipiraju te, emotivno i fizički, doživljavaju svoju spolnost.

1. Seksualni stilovi i njihovo društveno ishodište

Kada govorimo o *seksualnom stilu*, riječ je poglavito o dvije povezane dimenzije: stavovima o spolnosti i seksualnom ponašanju (Mosher, prema Frey & Hojjat, 1998:265). Prva, *pozadinska dimenzija*, uključuje osobne definicije, ideje i vjerovanja vezana uz seksualne aktivnosti. Naši stavovi o spolnosti ne uključuju samo predodžbe o ishodištima seksualne želje, načinima njezina iskazivanja te posljedicama, već – što je mnogo važnije – i njihovu evaluaciju. Kada je seksualna želja "opravdana"? Koji su "prihvatljivi" načini njezina iskazivanja? Jesu li posljedice važnije od samog užitka? Valja li (moguće negativne) posljedice smatrati temeljnim kriterijem za donošenje odluke o (ne)iskazivanju želje? Nepotrebno je osobito naglašavati utjecaj društvenih normi i vrijednosti na formiranje stavova o spolnosti. Brojne studije, kako povijesne (Tannahill, 1991; Weeks, 1991; Greenberg, 1990; Bullough, Shelton & Slavin, 1988; Flandrin, 1991; Perrot et al., 1990; Porterm 1982; Copley, 1989; Murstein, 1974) tako i kros-kulturne (Ford & Beach, 1951; Hatfield & Rapson, 1996), jasno ukazuju na pre-

² Kao što je, primjerice, pokret za prava homoseksualaca (oba spola).

sudno djelovanje sociokulturne okoline u procesima formiranja te reprodukcije stavova o seksualnosti. Svaka društvena zajednica, kao što navedena istraživanja argumentiraju, nastoji regulirati seksualne aktivnosti (zakonima i moralnim sustavima) barem iz dvaju razloga. Prvi je *povijesni* i iskazuje se kao imperativ očuvanja društvene solidarnosti kroz smanjivanje seksualne kompeticije među gospodarski (pa onda i sociokulturno) dominantnim akterima - muškarcima. Drugi razlog valja potražiti u demografskim prioritetima i odgovarajućoj reprodukcijskoj politici.

Premda konkretno seksualno ponašanje često odstupa od osobnih proklamacija³, ono je – jednako kao i predodžbe o spolnosti – bitno određeno sociokulturnom praksom matičnog društva. Potvrdu rečenog pribavljaju istraživanja koja, izravno ili neizravno, dokumentiraju povijesne promjene seksualnih praksi unutar određene kulturne zajednice (Haavio-Mannila, Roos & Kontula, 1996; Johnson et al., 1994; Bozon & Leridon, 1996; Lin, D. et al., 1997; Sedman, 1994), ocrtavajući dinamiku seksualne permisivnosti i trend slabljenja tzv. “dvostrukog standarda”. Prvi se trend, kao što je poznato, može opisati kao *seksualni “anything goes”*, a drugi kao *seksualni egalitarizam*, to jest poziv na ostvarivanje ženskih seksualnih prava.

Vrlo sažeto rečeno, povijesna analiza spolnosti u kulturi Zapada sugerira porast seksualnih sloboda izražen kako egalitarnijim i tolerantnijim stavovima o spolnosti tako i rastućom popularnošću ranije razmjerno usko prakticiranih oblika seksualnog kontakta (Abramson & Pinkerton, 1998). Kroz sve individualnije (i “elastičnije”) poimanje religije te masovnu dostupnost kulturnih inovacija, društvena je modernizacija potaknula sve veću diversifikaciju seksualnih stilova, a time i sve važnije mjesto spolnosti unutar procesa individualne identifikacije. Kao težišna točka seksualnog identiteta⁴, **seksualni stil** - definiran kao *razmjerno koherentan i konzistentan način seksualne ekspresije (uključujući seksualne radnje, strukturu preferencija i stavove o spolnosti)* - postao je *ново* obilježje, nov način iskazivanja vlastite osobitosti, a time i potencijalni izvor egzistencijalnih kriza i dramatičnih životnih iskustava.

1.1. Dominantni društveni okvir ženske seksualne ekspresije⁵

Kakva se društvena očekivanja vezuju uz seksualno ponašanje žene danas? Za razliku od ranijih razdoblja, suvremena je situacija prilično ambivalentna i stoga, vjerojatno, zbunjujuća. Naime, dominantni se okvir unutar kojeg društvena zajednica promatra i *prihvata* žensku spolnost može opisati na sljedeći način:

- Premda suvremene generacije žene (deklarativno) uživaju jednako pravo na potragu za seksualnim užitkom, dvostruki se standard održao u načinu na koji ocjenjujemo osobe s natprosječnim seksualnim iskustvom. Negativna je korelacija između *seksualnog kapitala* (definiranog količinom seksualnog iskustva) i društvene prihvaćenosti snažnije izražena u slučaju žene.⁶ Štoviše, kada je riječ o muškarcima, korelacija između seksualnog kapitala i društvene prihvatljivosti nerijetko mijenja smjer u pozitivan, osobito unutar “muškog društva”.

- Premda se – kako u medijima tako i u pretežnom dijelu ekspertne literature - seksualna ekspresija prikazuje, definira (u “muškim terminima”) i propagira ponajprije kao “na-

³ U potrazi za užitkom, seksualni akteri govore jedno, a čine nešto drugo – osobito u izrazito moralističkoj sredini.

⁴ Čini se, doduše, da bi čvrsta vezanost seksualnog stila uz određeni (seksualni) identitet mogla biti inovacija zapadne kulture (usp. Stevenson, 1995).

⁵ Ovaj se odjeljak poglavito odnosi na situaciju u Hrvatskoj (usp. i Štulhofer, 1999b).

⁶ Premda se danas i od žene očekuje zavidna seksualna ekspertiza, i muškarcima su i žene vrlo skloni stigmatizaciji “lakih žena”.

gon”, od žena se i dalje očekuje vjernost posve drukčijem modelu seksualnog izražavanja. Prema *relacijskom modelu*, seksualna je prijemčivost žene determinirana ne-seksualnim odnosom prema potencijalnom partneru. Seksualna se želja žene aktivira tek razvijanjem emotivne bliskosti i povjerenja. Isključivo karnalno motivirana seksualna aktivnost tako, čini se, rezultira osjećajem neispunjenosti i razočaranjem.

- Uzete zajedno, prve dvije točke rezultiraju novom dilemom. S jedne strane, relacijski model emocionalno legitimira žensku seksualnu ekspresiju (“imam seks, *dakle* volim”). S druge strane, negativan društveni status ženskog seksualnog kapitala upućuje da je ljubav razmjerno krhka legitimacija seksualnog užitka. Doista, koliko je seksualnih partnera dopušteno imati? Postaje li žena “laka” nakon desetog, tridesetog ili pedesetog ljubavnika? Ili je možda važniji ritam kojim ih mijenja? Suvremena seksualna stvarnost, obilježena produženim razdobljem izvanbračne seksualne ekspresije i tzv. *sekvencijalnom monogamijom*, čini jasan odgovor nemogućim. Na taj način, dilema “koliko ih je previše za moje srce” postaje stalnim izvorom suvremene *nelagode u (seksualnoj) kulturi*.

- U skladu s postojećim, dobrim dijelom samo deklarativnim, seksualnim egalitarizmom, žene su pozvane da preuzmu seksualnu inicijativu, to jest da je ravnopravno podijele s muškarcima.⁷ No, istodobno ih se upozorava da takvo *netradicionalno* ponašanje može uplašiti muškarca i time potkopati potragu za užitkom. Kao rješenje, mediji nerijetko sugeriraju neizravni pristup - *pasivno zavođenje* ili “strategiju otkrivenih vrata”. Dilemu inicirati ili ne (i ako da, na koji način) dodatno otežava povećani rizik seksualne viktimizacije, kojem su – opet prema medijskim pričama - izložene žene neinhibiranog ponašanja.

- Premda je bračna nevjera sve samo ne rijetkost, brak i dalje uključuje normu (i uzajamno očekivanje) seksualnog monopola. Taj paradoks ima osobito problematične posljedice za društvenu regulaciju ženske spolnosti, jer se muškarčeva seksualna nevjera tumači, i često racionalizira, nepostojanjem relacijskog modela muške spolnosti. (Muška je seksualna želja, navodno, izrazito vizualna i “biološki” nesputana emocionalnim uvjetima.) Pritom se, dakako, podrazumijeva da upravo relacijski model čini žensku nevjeru ozbiljnijim “prekršajem” – nerijetko i u ženskim očima.

- Seks i starenje u našoj su kulturi često suprotstavljene kategorije. Kult mladosti i predodžba o seksualnosti kao vitalnoj (nagonskoj) sili imaju za posljedicu negiranje seksualnih potreba starijih osoba.⁸ Povezivanje starosti i spolnosti smatramo ili nepristojnim ili tragikomičnim. Dva su razloga odgovorna za činjenicu da takvo stanje *osobito* pogađa žene. Prvo, društveno je odbijanje seksualne aktivnosti osoba starije dobi slabije izraženo u slučaju muškaraca. Razlog tome jest (tradicionalna) kulturna vidljivost seksualnih pothvata bogatih, slavni i moćnih muškaraca. Drugo, i vjerojatno važnije, seksualna se atraktivnost žene primarno vezuje uz njezin izgled i mladost. Fizičko starenje tako automatski podrazumijeva *de-seksualizaciju* žene.

Sažeto iskazano, suvremeni je sociokulturni okvir ženske spolnosti širi (permissivniji), ali i proturječniji od tradicionalnog. Slobode su seksualne ekspresije, nedvojbeno, veće, ali i rizici – što društvena očekivanja i pripadajuće norme ne čini manje prisutnim niti spolno egalitarnim, već samo *elastičnijim* i, nerijetko, prilično zbujujućim.

1.2. Prema operacionalnom razumijevanju ženskih seksualnih stilova

Imajući u vidu patrijarhalno nasljeđe, seksualna je liberalizacija osobito snažno utjecala na žensku intimnu stvarnost. Ako su ranije bili društveno prihvatljivi isključivo kao muška

⁷ Dapače, časopisi poput *Cosmopolitana* preuzimanje inicijative drže apsolutnom nužnošću za suvremenu ženu (ili “Cosmo djevojke”).

⁸ Dakako, empirijski podaci otkrivaju posve drukčiju, mnogo aktivniju seksualnu stvarnost osoba starije dobi (Laumann et al. 1994; 1995).

obilježja (erotomanska karijera, konzumacija prostitucije i pornografska imaginacija)⁹, seksualni su stilovi danas u velikoj mjeri "pristupačni" i ženama. Ne čudi, stoga, dokumentirani porast ženskog seksualnog užitka u kohortnim studijama (Haavio-Mannila & Kontula, 1997).

No, za razliku od muških seksualnih stilova koji su (zahvaljujući i novelističkim naporima) dobro opisani, analitičko je poznavanje i tumačenje ženskih seksualnih stilova, povijesno novijeg fenomena, prilično fragmentarno. Osobito se deficitarnim čini razumijevanje sljedećih dimenzija:

- (a) sociokulturni i sociopsihološki izvori seksualnih stilova;
- (b) utjecaj socioekonomskog statusa na formiranje seksualnog stila;
- (c) utjecaj životne dobi na dinamiku (re-konstrukciju) seksualnog stila;
- (d) utjecaj seksualnog stila na konceptualizaciju ljubavi i emocionalne povezanosti;
- (e) međusobni utjecaj seksualnog stila i bračne dinamike.

Lišen ambicije da pruži zaokružene odgovore, ovaj rad nastoji prezentirati nekoliko empirijskih argumenata u prilog tezi da je ispitivanje seksualnih stilova važan aspekt razumijevanja društvene dinamike. Premda u vrlo fragmentarnom obliku, analiza koja slijedi uključuje razmatranje većine gore navedenih dimenzija i nudi smjernice za daljnja istraživanja. Možda nije naodmet naglasiti da povijesna dinamika društvene regulacije spolnosti, osobito poglavlja o (ženi kao) seksualnom vlasništvu i dvostrukim moralnim standardima, čini analizu ženskih seksualnih stilova ujedno i načinom razmatranja društvenih promjena, kako na interpersonalnoj tako i na makrokulturnoj razini (Abramson, 1990).

2. Metodološki detalji: uzorak, instrumenti i hipoteze

Istraživanje *Seksualni stilovi žena u Hrvatskoj* provedeno je tijekom studenog 1998. godine na uzorku od 581 seksualno iskusnih žena u dobi od 18-49 godina, čija su prebivališta veliki urbani centri (usp. *tablice 1 i 2*). Uzorak je bio stratificiran prema veličini grada i udjelu ciljane u općoj populaciji, pri čemu je ciljna populacija definirana prema obrazovanju (srednja, viša i visoka škola). Premda dob nije bila kriterij pri izradi uzorka, anketiranje je ograničeno na seksualno najaktivniju skupinu žena. Prikupljanje podatka izvršile su posebno instruirane anketarke agencije *Puls* u domovima ispitanica. Ispunjavanje je upitnika u prosjeku trajalo 35 minuta.

Tablica 1 – Sociodemografski podaci

Mjesto anketiranja	
Zagreb	52.5 % (305)
Osijek	13.8 % (80)
Split	13.4 % (78)
Rijeka	13.6 % (79)
Pula	6.7 % (39)
Dobne skupine	
18-27	42.7 % (248)
28-38	31.2 % (181)
39-49	26.2 % (152)
Prosječna dob (st. dev.)	31.2 (9.4)
Mjesto rođenja	
selo/manje mjesto	18.6 % (108)
grad	45.6 % (265)
velegrad	35.6 % (207)

⁹ Djelomičan su izuzetak bili revolucionarni (ili *avangardni*) politički i artistički pokreti.

Obrazovanje	
srednja škola	63.3 % (368)
viša škola	10.8 % (63)
fakultet	24.3 % (141)
Obrazovanje majke (%)	
osnovna škola	31.2
srednja škola	46.5
viša/visoka škola	21.3
Obrazovanje oca (%)	
osnovna škola	16.9
srednja škola	42.3
viša/visoka škola	39.2
Radni status (%)	
učenica/studentica	26.3
domaćica	3.1
radnica	12.0
službenica	31.2
stručnjakinja	16.5
nezaposlena	8.6
Materijalni status (%)	
ispod prosjeka	11.6
prosječan	52.0
iznad prosjeka	34.0
Važnost vjere (%)	
izrazito važna	24.6
važna	25.3
ni važna, ni nevažna	28.6
nevažna	9.1
posve nevažna	12.4

Tablica 2 – Temeljni podaci o seksualnim aktivnostima

Intimni status (%)	
neudana, seksualno aktivna	32.4
neudana, seksualno neaktivna	19.0
udana	41.8
rastavljena, seksualno aktivna	2.7
rastavljena, seksualno neaktivna	4.1
Dob pri prvom seksualnom odnosu	
raspon	13-28
prosjek (st. dev.)	18.5 (2.2)
mod (medijan)	18 (18)
Broj partnera	
raspon	1-25
prosjek (st. dev.)	4.2 (4.3)
mod (medijan)	1 (3)
Uporaba kontracepcije (uključujući i partnera/partnericu; %)	
nikada	27.4
rijetko	12.0
ponekad	15.5
često	13.8
uvijek	31.3

Homoseksualno iskustvo (%)	
da	4.1
“ne znam mogu li to tako nazvati”	4.3
“ne želim odgovoriti”	0.5
bez odgovora	0.2
Seksualna samoidentifikacija (%)	
isključivo homoseksualna	4.0
pretežno homoseksualna	1.2
biseksualna	7.9
pretežno heteroseksualna	12.4
isključivo heteroseksualna	66.3
bez odgovora	8.3

2.1. Instrumenti

Kako bi se izbjeglo apriorno povezivanje seksualnog ponašanja i stavova,¹⁰ *seksualni stil* je operacionaliziran isključivo bihevioralno. U obzir su uzete dvije varijable: prosječan broj seksualnih partnera u 12 mjeseci i učestalost seksualnih odnosa, mjerena na skali sa četirima vrijednostima.¹¹ Njihovom su dihotomizacijom¹² te, potom, križanjem dobivena četiri seksualna stila (usp. *grafikon 1*).

Grafikon 1 – Seksualni stilovi urbanih žena u Hrvatskoj

	Broj partnera (godišnje) - manje od medijana	Broj partnera (godišnje) - više od medijana
Frekvencija koitusa - jednom tjedno ili rjeđe	<i>standardni seksualni stil</i> N = 138 (26.2 %)	<i>tranzicijski seksualni stil</i> N = 107 (20.3 %)
Frekvencija koitusa - dva do tri puta tjedno ili češće	<i>M-varijanta standardnog seksualnog stila</i> N = 125 (23.8 %)	<i>nestandardni seksualni stil</i> N = 156 (29.7 %)

Četiri prikazana seksualna stila *provizorno* su određena kao:

(1) *Standardni seksualni stil (SSS)* ili “seksualni konformizam” opisuje seksualno ponašanje koje se – vjerno predodžbi o *seksualno umjerenoj* ženi - savršeno uklapa u dominantan društveni okvir ženske spolnosti;

(2) *M- ili “mladenačka” varijanta SSS-a (MSS)* opisuje ponašanje koje, većom učestalošću seksualnih kontakata, odstupa od standarda (seksualne umjerenosti), ali je usaglasivo s dominantnim društvenim okvirom pozivanjem na “biološke ekscese” mlađe dobi;¹³

¹⁰ Naime, postuliranu povezanost ponašanja i stavova tek treba dokazati i time potvrditi analitičku korisnost koncepcije *seksualnog stila*.

¹¹ Za razliku od ukupnog broja partnera, godišnji prosjek na razmjerno zadovoljavajući način isključuje *efekt kumulacije* seksualnog iskustva (krivulja koja prikazuje odnos između ženine dobi i broja njezinih seksualnih partnera ima oblik obrnutog slova U), koji favorizira starije ispitanice.

¹² Varijabla *prosječan broj seksualnih partnera godišnje* dihotomizirana je s obzirom na vrijednost medijana (točka razdvajanja); vrijednosti varijable *frekvencija koitusa* su sljedeće: (1) jednom tjedno ili rjeđe te (2) dva do tri puta tjedno ili češće.

¹³ Analiza pokazuje da su MSS ispitanice statistički značajno mlađe od SSS ispitanica (34.4 prema 38.2 godine; $p < .001$); *seksualni staž* MSS ispitanica - izražen godinama seksualno aktivnog života - kraći je od onog SSS ispitanica ($p < .001$).

(3) *Tranzicijski seksualni stil (TSS)* opisuje ponašanje koje uključuje veći broj seksualnih partnera od društveno očekivanog, ali se ne može objasniti prenatlaženom "zaljublivošću", to jest gorljivom identifikacijom s *relacijskim modelom*;¹⁴ tranzicijski stil valja razumjeti kao prijelaznu fazu između standardnog i nestandardnog seksualnog stila;

(4) *Nestandardni seksualni stil (NSS)* ili "slobodno seksualno poduzetništvo" opisuje seksualno ponašanje koje naglašeno odstupa od društveno prihvaćenih okvira.

- *Sociokulturni status roditelja* čini zbroj vrijednosti dvije varijable - obrazovanje ispitaničinog oca i majke - obje iskazane na skali s 3 stupnja.

- *Mjeru odgojnog stila* predstavlja varijabla koja mjeri stupanj tradicionalnosti obiteljskog odgoja; skala ima četiri stupnja, od "vrlo netradicionalni" do "vrlo tradicionalni odgoj".

- *Indeks seksualnog tradicionalizma* obuhvaća devet varijabli koje mjere stupanj prihvaćanja tradicionalnih stavova o ženskoj spolnosti.¹⁵ Varijable su izlučene faktorskom analizom (metoda glavnih komponenti), pri čemu su odabrane one čija je saturacija na prvom faktoru (14% protumačene varijance) veća od 0.4. Daljnja je analiza potvrdila solidnu pouzdanost indeksa ($\alpha = .71$).

- *Indeks seksualnog liberalizma* sastavljen je od pet varijabli koje mjere stupanj prihvaćanja liberalnih (permisivnih) stavova o spolnosti.¹⁶ Pouzdanost je indeksa skromna, ali unutar granica prihvatljivosti ($\alpha = .51$).

- *Mjera seksualnog užika* uključuje objektivni i subjektivni indikator. *Subjektivni* indikator jest varijabla *zadovoljstvo vlastitim seksualnim životom* (skala s pet stupnjeva). *Objektivni* - ili, točnije, manje subjektivni - *indikator* jest varijabla koja mjeri učestalost klitorisnih i vaginalnih orgazama.¹⁷

- *Indikator seksualnog nezadovoljstva* jest kumulativna varijabla čiji je vrijednosni raspon 0-2; mjera predstavlja zbroj dihotomiziranih varijabli "Jeste li ikada odglumili orgazam?" (0 = nikada) i "Koliko često pristajete na seksualni odnos samo zato jer vaš partner/partnerica to želi?" (0 = nikada).

- *Indeks seksualnog iskustva* ($\alpha = .62$) mjeri raznolikost seksualnih aktivnosti, to jest raspon ispitaničinih seksualnih iskustava. Indeks obuhvaća iskustvo masturbacije, homoseksualno iskustvo, primanje oralnog seksa, pružanje oralnog seksa, analni seks i međusobnu masturbaciju. Sve su varijable dihotomizirane, pri čemu ničica označava nepostojanje specifičnog iskustva.

¹⁴ Naime, TSS ispitanice iskazuju značajno manje slaganje s tvrdnjom "u seksu se može uživati samo s voljenom osobom" od SSS ispitanica ($p < .001$). Protivno logičnoj pretpostavci, razlika u frekvenciji koitusa između TSS i NSS nije posljedica dobnih razlika.

¹⁵ Riječ je o sljedećim varijablama: "u interesu za pornografiju nema ničeg lošeg" (*obrnuto kodirano*), "izvanbračne veze se ne mogu opravdati", "avanture za jednu noć me uopće ne privlače", "religija je najbolji vodič u pitanjima spolnosti", "seksualna je veza punoljetnih osoba istoga spola posve prihvatljiva" (*obrnuto kodirano*), "žene moraju imati istu slobodu seksualnog izražavanja kao i muškarci" (*obrnuto kodirano*), "u seksu se može uživati samo s voljenom osobom", "treba žaliti osobe koje često mijenjaju seksualne partnere" te "homoseksualci su psihički bolesne osobe".

¹⁶ Indeks okuplja sljedeće varijable: "abortus mora biti slobodan izbor žene", "u interesu za pornografiju nema ničeg lošeg", "seksualnu bi edukaciju trebalo uvesti već u osnovne škole", "u seksu ništa nije perverzno ako to partneri dobrovoljno prihvaćaju" te "žene moraju imati istu slobodu seksualnog izražavanja kao i muškarci".

¹⁷ Objе su vrste orgazma mjerene na skali s pet stupnjeva (0% - 100%). Premda neki seksolozi i dalje odbijaju prihvatiti postojanje nekloritorisnog orgazma, prikupljeno je mnogo subjektivnih i objektivnih podataka (Darling, Davidson & Conway-Welch, 1990; Davidson, Darling & Conway-Welch, 1989; Zaviacic, Zaviacicova & Holoman, 1988) koji snažno podupiru tezu o dvama tipovima ženskog orgazma.

- *Indikatorom seksualne inicijative* uzeta je varijabla koja nastoji identificirati tko inicira seksualne kontakte; odgovori su izraženi skalom od pet stupnjeva - od "uvijek partner" do "uvijek ja".

- *Mjeru prihvaćanja romantične ljubavi* predstavlja varijabla "Romantična je ljubav prilično precijenjena" (*obrnuto kodirana*), mjerena skalom s pet stupnjeva - od "uopće se ne slažem" do "u potpunosti se slažem".

- *Indeks povezanosti ljubavi i seksa* obuhvaća dvije varijable: "Avanture za jednu noć me uopće ne privlače" i "U seksu se može uživati samo s voljenom osobom". Indeks je vrlo skromne pouzdanosti ($\alpha = .48$).

- *Indikator seksualne otvorenosti* ispituje učestalost razgovora o vlastitoj spolnosti s prijateljicama/prijateljima; odgovori su mjereni na skali s pet stupnjeva - od "nikada" do "vrlo često".

- *Mjera normativnih pritisaka* izražena je pitanjem: "Osjećate li krivicu nakon seksualnog odnosa?" (1 = nikada, 2 = ponekad i 3 = često).

2.2. Hipoteze

Polazna je pretpostavka rada sociokulturna ukorijenjenost seksualnih stilova. Premda ne treba podcijeniti utjecaj osobina ličnosti¹⁸, seksualni je stil žene ponajprije odraz njezina sociokulturnog iskustva, to jest posljedica socijalizacije, religijskih vjerovanja, obrazovanosti te ekonomske i socijalne uspješnosti.

H1 - Sociokulturna ukorijenjenost seksualnih stilova iscertava se u njihovoj (diferencijalnoj) prediktorskoj strukturi. Različiti okolinski utjecaji rezultiraju različitim sociokulturnim iskustvima, a ova, pak, oblikuju različite seksualne stilove koristeći postojeće *seksualne skripte* kao građevni materijal (Simon & Gagnon, 1986; Laumann et al., 1994). U tom smislu, prediktorska bi se struktura NSS-a trebala značajno razlikovati od one koju nalazimo u podlozi SSS-a.

H2 - Što je seksualni stil udaljeniji od dominantnih očekivanja i društveno prihvatljivih okvira seksualne ekspresije, pritisak će normi biti izraženiji. Može se očekivati, dakle, da će NSS-ispitanice iskazivati veće psihičke troškove vezane uz seksualnu aktivnost od SSS-ispitanica.

H3 - Seksualni stilovi su usko povezani s koncepcijama *dijadne povezanosti* (romantična ljubav, monogamna veza itd.). Ako je biheioralna komponenta dimenzija seksualnog stila doista "uokvirena" odgovarajućim stavovima i predodžbama, različiti bi stilovi morali iskazivati različite vrijednosne okvire i to poglavito u intimnim dimenzijama života. Za razliku od SSS-a, NSS bi, prema definiciji, morao uključivati stavove koji odudaraju od dominantnog viđenja ženske spolnosti. Također se može očekivati da će razlike između MSS-a i NSS-a biti veće od razlika između MSS-a i SSS-a, a razlike između TSS-a i NSS-a manje od razlika TSS-SSS-a. S obzirom na nejednaku (teorijsku) udaljenost između TSS-a i NSS-a na jednoj i MSS-a i SSS-a na drugoj strani, između TSS-a i NSS-a valja očekivati veće razlike nego između MSS-a i SSS-a.

H4 - Seksualni stilovi su *gatekeeper* užitka, "intimni mehanizam" koji određuje količinu seksualnog uživanja. Premda je kapacitet za užitak određen i biološki, iskustvo je seksualnog užitka (njegova količina i raznovrsnost) snažno vezano uz konfiguraciju seksualnog stila. Valja, stoga, očekivati da će stilovi obilježeni većom slobodom seksualne inicijative i istraživanja

¹⁸ Dobar je primjer veza između tzv. *potrebe za uzbuđenjem* (*sensation-seeking*) i rizičnog seksualnog ponašanja (Kalichmann, Heckman & Kelly, 1996).

rezultirati većim vrijednostima pri *objektivnom* mjerenju seksualnog užitka.¹⁹ Teorijsko se očekivanje može iskazati kao: $vNSS > vTSS > vSSS$, gdje v označava vrijednost na skali seksualnog užitka.

3. Rezultati i rasprava

Prema prvoj hipotezi, seksualni stilovi nisu originalne (i, stoga, posve nepredvidljive) individualne inovacije, već odraz sociokulturne stvarnosti. Razlike među njima izvire iz različiti sociokulturnih okvira (klasni, rasni, dobni, spolni itd.) unutar kojih se individualna iskustva tumače i valoriziraju. U tom smislu, analiza bi seksualnih stilova trebala otkriti njihovu različitu sociokulturnu pozadinu ili, statističkim rječnikom rečeno, prediktorsku strukturu.²⁰

Premda su sociodemografske i sociokulturne varijacije unutar uzorka na kojem je provedeno ovo istraživanje bitno manje od onih koje nalazimo u reprezentativnim nacionalnim uzorcima, podaci prikazani u *tablici 3* govore u prilog tezi o sociokulturnoj specifičnosti seksualnih stilova. Usporedba dvaju teorijski najudaljenijih seksualnih stilova – SSS-a i NSS-a – ukazuje na inverzni odnos njihovih prediktorskih struktura. Za razliku od SSS-ispitanica, koje su starije i tradicionalno odgojene u obiteljima nižeg sociokulturnog statusa, NSS-ispitanice su mlađe žene koje su natprosječno obrazovani roditelji odgajali u netradicionalnom duhu. Prediktorske strukture SSS-a i NSS-a jasno ukazuju na važnost primarne socijalizacije u procesu oblikovanja ženske spolnosti.

Tablica 3 – Multipla logistička regresija: SSS i NSS kao kriterijske varijable

Prediktori	SSS /82% točno klasificiranih slučajeva, od ukupno 389/		NSS /78% točno klasificiranih slučajeva, od ukupno 405/	
	R	Exp (B)	R	Exp (B)
- dob	.40***	1.14	-.41***	.87
- sociokulturni status roditelja	-.15***	.73	.08*	1.23
- obrazovanje ispitanice (kodirano kao kategorijalna varijabla)	.0		.0	
- stupanj tradicionalnosti obiteljskog odgoja	.20***	.41	-.25***	2.77
- mjesto rođenja (1 = grad, 0 = selo)	-.12**	.59	.0	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Druga hipoteza ističe povezanost između nestandardne seksualne ekspresije i društvenog pritiska usmjerenog konformiranju. Žene nestandardnog seksualnog ponašanja izložene su većim društvenim pritiscima (osudama okoline) i stoga, prema hipotezi, iskazuju veće psihičke troškove vezane uz seksualne aktivnosti od žena koje obilježava konvencionalno seksualno izražavanje. Rezultati prikazani u *tablici 4* potvrđuju realističnost pretpostavljenog od-

¹⁹ Ovdje je vrlo važno razlikovati *objektivnu* (npr., učestalost orgazma) od *subjektivne mjere* seksualnog užitka (*ne/zadovoljstvo* seksualnim životom). Posljednja, naime, može biti (i) odraz negativnih emocionalnih reakcija na društvenu osudu.

²⁰ Budući da karakter i obuhvat analiza ne odgovaraju testiranju hipoteza u strogom smislu, sljedeću empirijsku raspravu valja prije uzeti kao smjernicu za daljnju analizu.

nosa. NSS-ispitanice iskazuju najveću razinu seksualno izazvane emocionalne i kognitivne podvojenosti

Tablica 4 – Seksualni stilovi i normativni pritisak

(%)	Osjećaj krivice nakon seksualnog odnosa?		
	nikad	ponekad	često
SSS	55.9	38.2	5.9
MSS	66.9	29.8	3.2
TSS	44.3	48.1	7.5
NSS	47.4	42.9	9.6

$\chi^2 = 16.9$; DF = 6; $p < .01$

Kao što je vidljivo iz nalaza prikazanih u *tablicama 6 i 7*, naglašeni osjećaj krivice među NSS-ispitanicama *nije* posljedica odsustva seksualnog zadovoljstva.²¹ Pomalo paradoksalno, NSS-ispitanice obilježava najveća razina seksualnog uživanja, ali i najsnažniji osjećaj krivice vezan uz vlastito seksualno ponašanje. Uzrok te proturječnosti valja potražiti u društvenom normiranju ženske spolnosti, koje odstupanje od standardnog ponašanja - kao što je, primjerice, "prečesta" promjena partnera - stigmatizira mnogo brže i oštrije no mušku transgresiju (Schwartz & Rutter, 1998).²² Gornji nalaz, drugim riječima, sugerira sporost promjena spolnih nejednakosti, osobito u seksualnoj sferi, ukazujući na naivnost ili demagoški karakter *ideologije* seksualnog egalitarizma.

Moguće je, dakako, prigovoriti da je gornji nalaz rastumačiv na posve drukčiji način. Primjerice, naglašeniji bi osjećaj krivice mogao biti jednostavna posljedica činjenice da veći broj seksualnih partnera povećava mogućnost razočaranja. Također, plauzibilno je i tumačenje prema kojem veći broj partnera povećava mogućnost viktimizacije, a takvo iskustvo podrazumijeva samooptuživanje.²³ No, provedene analize osporavaju oba protutumačenja. NSS-ispitanice koje iskazuju različit intenzitet osjećaja krivice *ne razlikuju* se prema prosječnom broju partnera, što vrijedi i za ispitanice s i bez iskustva viktimizacije.²⁴

Ako se, kao što pretpostavlja treća hipoteza, svako seksualno iskustvo istodobno odvija i u, recimo, zamračenom budoaru i u interioriziranom prostoru specifičnih društvenih značenja i interpretacija, seksualni su stilovi – u ovome radu bihevioralno operacionalizirani – najuže povezani sa specifičnim predodžbama o spolnosti. Općenito govoreći, simbolički okvir osigurava smisao i opravdanje seksualnim stilovima, baš kao što politički ideje i ideali rezultiraju demonstracijama ili emigracijom. Može se očekivati, u tom smislu, da će SSS-ispitanice iskazivati bitno tradicionalnije stavove o spolnosti od NSS-ispitanica, to jest značajno manje odstupanje od dominantne društvene predodžbe o (ženskoj) spolnosti.²⁵

Tablica 5 prikazuje rezultate jednosmjernih analiza varijance koji potkrepljuju tezu o *sociokulturnoj uokvirenosti* bihevioralnih komponenti seksualnog stila, potvrđujući početnu (dualnu) definiciju.

²¹ Što, valja uočiti, nije slučaj s TSS-ispitanicama.

²² Izuzetak je, dakako, homoseksualnost.

²³ Za potvrdu povezanosti između rizika viktimizacije i broja partnera usp. završetak ovog odjeljka.

²⁴ Zbog malog dobnog raspona, nije moguće testirati hipotezu o dobnim razlikama u intenzitetu psihičkih troškova. Prema tezi o normativnom pritisku, mlade bi NSS-ispitanice trebale iskazivati naglašeniji osjećaj krivice od starijih, jer imaju manje iskustva u suprotstavljanju pritiscima okoline.

²⁵ Prema kojoj se suzdržanost i odgovarajuća pasivnost još uvijek poistovjećuju s vrlinom i dobrim ukusom.

Tablica 5 – Seksualni stilovi i stavovi o spolnosti

(0)	SSS	MSS	TSS	NSS	razlike (HSD)
A Indeks seksualnog tradicionalizma (F = 29.4, p < .001)	26.6	25.3	21.6	20.5	1 ≠ 3, 4 2 ≠ 3, 4
B Indeks seksualnog liberalizma (F = 8.7, p < .001)	20.2	21.2	21.7	22.0	1 ≠ 3, 4
C Indeks povezanosti ljubavi i seksa (F = 17.5, p < .001)	7.8	7.8	6.5	6.3	1 ≠ 3, 4 2 ≠ 3, 4
D Prihvatanje koncepcije romantične ljubavi (b. z.; p < .09)	3.4	3.3	3.7	3.3	

Prema očekivanju, SSS-ispitanice i MSS-ispitanice iskazuju značajno veću sklonost tradicionalnom viđenju spolnih i seksualnih uloga, a NSS i TSS liberalnim stavovima. U skladu s tom podjelom je i naglasak na povezanosti ljubavi i seksa, koju NSS-ispitanice i TSS-ispitanice prihvataju u značajno manjoj mjeri od SSS-ispitanica. Zanimljivo je da nema razlika u evaluaciji romantične ljubavi, što bi moglo biti vezano uz činjenicu da formulacija stava ("Romantična je ljubav prilično precijenjena") izbjegava povezivanje romance sa seksualnim aktivnostima²⁶, ostavljajući otvorenom mogućnost (i) ne-romantičnog iskazivanja seksualne želje.

Kada je riječ o detaljnijim očekivanjima vezanim uz treću hipotezu, odnos MSS-NSS > MSS-SSS²⁷ potvrđuju dva (A i C), odnos TSS-NSS < TSS-SSS tri od četiriju mjerenja (A, B i C). Odnos TSS-NSS > MSS-SSS nije potvrđen niti u jednom mjerenju.

Prema četvrtoj hipotezi, seksualni stilovi izravno su odgovorni za intenzitet uživanja. Prema očekivanju, odstupanje od društveno zadanog standarda ženske spolnosti – koju još uvijek (premda sve manje) obilježava relativna pasivnost i vezanost uz trajni emocionalni angažman – ima pozitivan utjecaj na razinu seksualnog zadovoljstva. *Tablice 6 i 7 prikazuju rezultate odgovarajućih analiza.*

Tablica 6 – Seksualni stilovi i odsustvo zadovoljstva²⁸

(%)	0	1	2
SSS	16.7	40.6	42.8
MSS	21.0	46.0	33.1
TSS	32.1	36.8	31.1
NSS	27.6	42.9	29.5

$\chi^2 = 12.8$; DF = 6; p < .05

²⁶ Za razliku od tvrdnje: "U seksu se može uživati samo s voljenom osobom".

²⁷ Prema hipotetičkom očekivanju, razlika u vrijednostima MSS-a i NSS-a trebala bi biti izraženija od razlike u vrijednostima MSS-a i SSS-a.

²⁸ Veća vrijednost označava *veće nezadovoljstvo*; 0 označava odsutnost (neizravno mjerenog) seksualnog nezadovoljstva.

Lako je uočiti da je seksualno nezadovoljstvo (mjereno "lažiranjem" orgazma i pristajanjem na seksualni odnos "samo zato jer to partner/partnerica želi") izraženije među SSS-om i MSS-om, nego među ispitanicama NSS-a i TSS-a. Pod uvjetom da je mjerni instrument valjan, najmanje seksualnog zadovoljstva iskazuju SSS-ispitanice, a najviše NSS-ispitanice – što je u skladu s iznesenom hipotezom.

Rezultati prikazani u sljedećoj tablici pružaju dodatnu potvrdu. Na četiri od pet indikatora, NSS-ispitanice iskazuju veću razinu seksualnog zadovoljstva i aktivnosti od SSS-ispitanica.²⁹ Također, NSS-ispitanice obilježava bogatije seksualno iskustvo i veća otvorenost u intimnom komuniciranju od MSS-ispitanica. (Niti na jednom od triju preostalih indikatora MSS-ispitanice ne pokazuju statistički vjerodostojnu "prednost" nad NSS-ispitanicama.) Nedvojbeno, nestandardni seksualni stil podrazumijeva više užitka i bogatiji seksualni život. No, upravo je to, čini se, uzrok povećanom riziku društvenih pritisaka i rezultirajuće emocionalne podvojenosti (usp. *tablicu 4*).

Tablica 7 - Seksualni stilovi i užitak

(0)	SSS	MSS	TSS	NSS	razlike (HSD)
Zadovoljstvo seksualnim životom (F = 18.9; p < .001)	3.3	4.1	3.1	3.9	2 ≠ 3, 1 4 ≠ 3, 1
Frekvencija orgazma (F = 9.2; p < .001)	53.4	61.9	50.4	58.1	2 ≠ 3, 1 3 ≠ 4
Indeks seksualnog iskustva (F = 6.6, p < .001)	4.9	4.9	4.8	5.4	4 ≠ 1, 2, 3
Seksualna inicijativa (F = 9.7, p < .001)	2.3	2.6	2.7	2.8	1 ≠ 2, 3, 4
Seksualna otvorenost (F = 35.6, p < .001)	2.6	3.0	3.7	3.8	3 ≠ 1, 2 4 ≠ 1, 2

Ako je to točno, onda upravo ono što njezin seksualni život čini bogatijim, pribavlja ženi lošu reputaciju i izaziva osudu okoline. Ono što ga, pak, osiromašuje - kao što su raširene seksualne disfunkcije, među kojima prevladavaju hipoaktivna seksualna želja³⁰ i/ili anorgazmija (Rosen et al., 1993; Laumann, Paik & Rosen, 1999) - društveno je irelevantno.

* * *

Za razliku od većine socioloških i socijalnopsiholoških analiza spolnosti, analitički je naglasak u ovome radu na seksualnom užitku i njegovoj sociokulturnoj pozadini. Posve je zanezmareno razmatranje negativnih ili rizičnih strana spolnosti, kao što je najavljeno na početku. Kao ilustraciju te druge, "tamne", strane i podsjećanje na *janusoliki* karakter ljudske spolnosti, razmotrimo ukratko sljedeće tri dimenzije: zarazu spolno prenosivim bolestima (SPB), rizik iste (mjereno učestalošću uporabe kontracepcije) te seksualnu viktimizaciju. Razlikuju li se seksualni stilovi i s obzirom na navedene dimenzije?

²⁹ U usporedbi sa SSS-ispitanicama, žene koje obilježava NSS iskazuju i veće zadovoljstvo učestalošću seksualnih kontakata (p<.001), duže trajanje odnosa (p<.001) – 38 prema 25 minuta – te navode da se partner/partnerica više trudi oko njihova orgazma (p<.001).

³⁰ Postoje indicije da bi poremećaj seksualne želje mogao biti povezan s ograničenim seksualnim repertoarom (Trudel, Aubin & Matte, 1995).

Analiza seksualnih stilova žena koje nisu imale nikakvih zdravstvenih problema izazvanih seksualnom aktivnošću i onih koje nisu bile tako sretno nije urodila statistički vjerodostojnim razlikama.³¹ Isti je rezultat dobiven i pri mjerenju rizika zaraze SPB-om. Seksualni stil nije diskriminantno pri razmatranju učestalosti uporabe kontracepcije, a jednako tako niti pri utvrđivanju spolnih razlika u iniciranju uporabe kontracepcijskih sredstava i metoda. (Nepotrebno je naglašavati da inicijativa, u pravilu, dolazi sa ženske strane.) No, situacija je posve drukčija kada je riječ o seksualnoj viktimizaciji. NSS-ispitanice su *najizloženije* seksualnom nasilju ($\chi^2 = 8.45$; $DF = 3$; $p < .05$), što se može tumačiti na tri načina: (1) NSS je uzrok viktimizacije, (2) NSS je posljedica viktimizacije te (3) NSS je i uzrok i posljedica viktimizacije.³² Uz činjenicu da veći broj partnera podrazumijeva i veći rizik viktimizacije, istraživanja ukazuju da je sklonost izrazito naglašenoj seksualnoj aktivnosti, vrlo često nediskriminativnoj i rizičnoj, rasprostranjenija među osobama s iskustvom *rane viktimizacije* (Browning, C. & E. Laumann, 1997).³³

3.1. Dva kratka pitanja

Jesu li analizirani ženski seksualni stilovi doista različiti, to jest slični (u slučaju SSS-a i MSS-a), kao što to njihovi provizorni nazivi sugeriraju?

Odgovor je većim dijelom pozitivan. SSS i NSS, kao što je ranije pokazano (usp. tablicu 3), imaju inverzne prediktorske strukture. S druge strane, SSS i MSS dijele *istu* prediktorsku strukturu. Kada je riječ o TSS-u i NSS-u, teorijski očekivana razlika u prediktorskim strukturama postoji, ali je minimalna³⁴. Premda izražene razlike u seksualnom iskustvu i zadovoljstvu ispitanica NSS-a i TSS-a govore u prilog razlikovanju tih seksualnih stilova, pitanje "tranzicijskog" karaktera potonjeg ostaje otvoreno.

Kako rastumačiti podrijetlo razlika u izboru seksualnih stilova?

Kao što pokazuju prediktorske strukture SSS-a i NSS-a, odstupanje od seksualnih konvencija i odgovarajućih društvenih očekivanja vezano je uz dvije dimenzije. Prva iscertava obiteljsku okolinu i važan utjecaj odgojnih stilova.³⁵ Druga je vremenska dimenzija, to jest utjecaj dobi. Ovo posljednje do sada nije bilo posebno razmotreno.

Krenimo od činjenice da su među ispitanicama koje obilježavaju različiti seksualni stilovi dobne razlike vrlo naglašene: OSSS = 38.2, OMSS = 35.4, OTSS = 26.3, ONSS = 24.8 ($F = 114.09$, $p < .001$; HSD: $1 \neq 2, 3, 4$ i $2 \neq 3, 4$). Može li to značiti, parafrazirajući pokojnog bavarskog političara konzervativne orijentacije, da su sve žene možda sklone NSS-u u mladim, a SSS-u u zrelim godinama? Odgovor, ograničen, dakako, metodološkim okvirom ove studije - jest negativan. Naime, gornja se primjedba temelji na pretpostavljenoj razlici u iskustvu, pri čemu kumulacija iskustva vodi promjeni stila seksualne ekspresije. No, seksualno je iskustvo mladih (NSS) ispitanica *veće*, a ne manje od iskustva starijih (SSS) ispitanica. Ta obrnuta povezanost između dobi i seksualnog iskustva upućuje na *ne-ciklični* utjecaj kulturnih promjena (SSS→NSS), obilježenih većom permisivnošću i smanjivanjem spolnih razlika u seksualnoj ekspresiji (Giddens, 1992; Haavio-Mannila, Roos & Kontula, 1996).

³¹ Najviše je (ginekoloških) zdravstvenih problema uočeno među NSS-om, a najmanje među MSS-ispitanicama.

³² Nažalost, dizajn istraživanja ne omogućava empirijski odgovor na pitanje o stvarnom kauzalnom smjeru.

³³ Sintagma *rana viktimizacija* odnosi se na seksualnu zlouporabu djece i maloljetnika.

³⁴ Za razliku od NSS-a, prediktorska struktura TSS-a ne uključuje (*ne-*)*tradicionalni odgoj* ($p < .8$).

³⁵ Ispitanice različitih seksualnih stilova značajno se razlikuju i prema načinu na koji im je majka govorila (negativno, neutralno ili pozitivno); $\chi^2 = 20.56$, $DF = 6$, $p < .01$. Najviše negativnih seksualnih poruka primile su SSS-ispitanice, a najviše pozitivnih NSS-ispitanice.

Ostaje, dakako, teorijska mogućnost obrnutog utjecaja (NSS→SSS) društvenih institucija poput braka i majčinstva, koju ova studija ne može ispitati. To je još jedna potvrda da su za detaljnija ispitivanja sociokulturne geneze i dinamike seksualnih stilova nužna tzv. *panel-istraživanja*. Takva longitudinalna istraživanja omogućuju preciznu analizu konfiguriranja i re-konfiguriranja seksualnih stilova, kontrolirajući utjecaj društvenih institucija poput braka i majčinstva kohortnom analizom.

4. Hypnerotomachia Poliphili ili nešto nalik zaključku

Prema mnogim bibliofilima, knjiga tiskana posljednje godine 15. stoljeća u Veneciji, čiji ste naslov upravo (s mukom) pročitali, najljepša je knjiga ili, preciznije, *incunabulum* svih vremena. *Hypnerotomachia Poliphili* – koja se pripisuje Leonu Battisti Albertiju (1404 - 1472)³⁶, arhitektu, piscu, kompozitoru, matematičaru, slikaru i kiparu – traktat je o arhitekturi i arhitekturi vrtova, ali i ljubavna priča, *romanzo d'amore*. Ljubavno-erotski zaplet knjige o "snoviđenjima ljubavnog jada" počiva na strasti koju Polifilo, junak priče, osjeća prema Poliji, zbog čijeg odbijanja počinje patiti od nesаницe. Kada pred jutro Polifilo ipak uspije zaspati, nađe se u snu čiju epopeju knjiga potanko opisuje. Nakon niza epizoda, kroz koje čitatelju postaje jasno da Polifilo i dušom i tijelom žudi za Polijom – ovo posljednje osobito je naglašeno načinom na koji Polifilo opisuje različita arhitektonska djela - snu je kraj i zakratko se čini da će priča imati sretan završetak. No, u trenutku kada Polifilo, nakon veličanstvene svadbe, pokuša zagrliti svoju dragu kako bi joj detaljno rastumačio razmjere strasti koju osjeća, Polija naprosto iščezne.

Bez obzira na Albertijeve mjestimične pokušaje obrane ženske spolnosti (Lefavre, 1997), kraj priče se pokorava renesansnom standardu. Polijino iščezavanje ne simbolizira samo "vječnu neuhvatljivost" objekta muške požude već i nedodirljivost idealizirane žene u njezinoj aseksualnoj vrlini. Unutar okvira društvenih očekivanja, Polifilo i Polija doživljavaju ljubav na neusaglasivo različite načine.³⁷

Kao što je prethodna rasprava pokazala, današnje se *Polije* više ne "pretvaraju u dim" na prvi nagovještaj seksualnih aktivnosti. Za većinu žena koje su sudjelovale u istraživanju *Seksualni stilovi žena u Hrvatskoj* upravo je iskazivanje spolnosti, a ne njezino potiskivanje, važan dio (i potvrda) ženskog identiteta. To se, čini se, osobito odnosi na mlađe žene te one čije smo seksualne aktivnosti i pripadajući vrijednosni okvir nazvali *nestandardnim seksualnim stilom* (NSS). U čemu je onda smisao **ženske hipnerotomahije**? Pitanje nas vraća ranijem ocrtu *dominantnoga* društvenog okvira ženske seksualne ekspresije. Imajući u vidu konfuzan karakter suvremenih mijena u seksualnim običajima (Vance, 1984) - pri čemu trend porasta permisivnosti prate brojni nesporazumi oko re-definiranja aktivnih i pasivnih uloga, značenja dominacije i submisivnosti, vjernosti i "otvorenih veza" itd. - *hipnerotomahija* simbolizira emocionalnu i kognitivnu podvojenost *nove ženske spolnosti*. Dileme su brojne: kako re-konceptualizirati ulogu ljubavi, pravo na (inherentno nonkonformističnu) seksualnu strast, seksualnu vjernost? Gotovi naputci, osobito u našoj sredini, ne postoje. U situaciji koja se nepovratno razlikuje od tradicionalnog viđenja, no kojoj nedostaje unutarnja konzistencija i jasna pravila, "samo snovi" (ili fantazije) omogućuju nepodvojeno izražavanje vlastite spolnosti.

Kada je riječ o empirijskim dimenzijama hipnerotomahije urbanih žena u Hrvatskoj, glavni se nalazi mogu sažeti u sljedeće tri točke:

1) Bez obzira na njihov individualni (intimni) smisao i identifikacijsku važnost, seksualni su stilovi rezultat društvenih utjecaja na mikro (obiteljska okolina) i makro razini (kulturalne promjene).

³⁶ Prema Lefavre (1997).

³⁷ O drugoj, realističnijoj, strani renesansne intime govore likovi Boccaciova *Dekameron*.

2) Kao što pokazuju nalazi prikazani u tablicama 6 i 7, između seksualnih stilova i razine seksualnog zadovoljstva postoji *izravna* veza, što je nalaz koji je teško precijeniti.

3) Nestandardni seksualni stil (NSS), obilježen najizraženijim odstupanjem od društvenih očekivanja vezanih uz žensku spolnost, podrazumijeva najveće razine seksualne aktivnosti, komunikacije i zadovoljstva. No, upravo radi nekonformističnog ponašanja i stavova, NSS-ispitanice su, čini se, suočene s povećanim normativnim pritiscima, što se odražava u naglašenom osjećaju krivice koji prati seksualnu aktivnost.³⁸

Bez obzira na već spomenutu činjenicu da su za potpunije razumijevanje geneze i dinamike seksualnih stilova potrebne detaljnije i metodološki kompleksnije analize, uključujući i prikupljanje podataka o muškim seksualnim stilovima, gornji nalazi potvrđuju važnost sociološke analize ljudske spolnosti.

LITERATURA

- Abramson, P. (1990) Sexual science: emerging discipline or oxymoron? *Journal of sex research* 27: 147-165.
- Abramson, P. i S. Pinkerton (1998) **O užitku: ogledi o naravi ljudske spolnosti**. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Bozon, M. & H. Leridon (1996) **Sexuality and the Social Sciences**. Dartmouth.
- Browning, C. & E. Laumann (1997) Sexual Contacts Between Children and Adults: A Life Course Perspective. *American Sociological Review* 62: 540-560.
- Bullough, V., Shelton, B. & S. Slavin (1988) **The Subordinated Sex: A History of Attitudes Toward Women**. Athens: University of Georgia Press.
- Copley, A. (1989) **Sexual Moralities in France**. London: Routledge.
- Darling, C., Davidson, J. & C. Conway-Welch (1990) Female Ejaculation: Perceived Origins, the Grafenberg Spot/Area, and Sexual Responsiveness. *Archives of sexual behavior* 19: 29-47.
- Davidson, J., Darling, C. & C. Conway-Welch (1989) The Role of Grafenberg Spot and Female Ejaculation in the Female Orgasmic Response: An Empirical Analysis. *Journal of Sex & Marital Therapy* 15: 102-20.
- Flandrin, J. (1991) **Sex in the Western World**. Harwood Academic.
- Ford, C. & F. Beach (1951) **Patterns of Sexual Behavior**. New York: Harper, Hoeber Medical Division.
- Frey, K. & M. Hojjat (1998) Are Love Styles Related to Sexual Styles? *The Journal of Sex Research* 35: 265-71.
- Giddens, A. (1992) **The Transformation of Intimacy**. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Greenberg, D. (1990) **The Construction of Homosexuality**. Chicago: University of Chicago Press.
- Haavio-Mannila, E. & O. Kontula (1997) Correlates of Increased Sexual Satisfaction. *Archives of Sexual Behavior* 26: 399-419.
- Haavio-Mannila, E., Roos, J. & O. Kontula (1996) Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations. *Acta Sociologica* 39: 409-430.
- Hatfield, E. & R. Rapson (1996) **Love and Sex: Cross-Cultural Perspectives**. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Johnson, A. et al. (1994) **Sexual Attitudes and Lifestyles**. London: Blackwell.
- Kalichmann, S., Heckman, T. & J. Kelly (1996) Sensation-Seeking as an Explanation for the Association Between Substance Use and HIV-related Risky Behavior. *Archives of Sexual Behavior* 25: 141-154.
- Laumann, E. et al. (1994) **The Social Organization of Sexuality**. Chicago: University of Chicago Press.
- Laumann, E. et al. (1995) "Sex, Lies, and Social Science": An Exchange. *New York Review of Books*, May 25.
- Laumann, E., Paik, A. & R. Rosen (1999) "Sexual Dysfunction in the United States." *Journal of American Medical Association* 281: 537-544.

³⁸ Što ne mijenja činjenicu da NSS-ispitanice govore o svojoj budućnost pozitivnije od SSS- ispitanica (I=.28); optimizam iskazuje 71.4% NSS-ispitanica i 36.2% SSS- ispitanica.

- Lefavre, L. (1997) **Leon Battista Alberti's Hypnerotomachia Poliphili: Re-Configuring of the Architectural Body in the Early Italian Renaissance**. Cambridge, MA: MIT Press.
- Liu, D. et al. (1997) **Sexual Behavior in Modern China**. New York: Continuum.
- Murstein, B. (1974) **Love, Sex, and Marriage Through the Ages**. New York: Springer.
- Perrot, M. et al. (1990) **A History of Private Life**, Vol. IV. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Porter, R. (1982) Mixed Feelings: The Enlightenment and Sexuality in Eighteenth-Century Britain, in P.-G. Bouce /ed./ **Sexuality in Eighteenth-Century Britain**. Totowa, NJ: Barnes & Noble.
- Rosen, R. et al. (1993) Prevalence of Sexual Dysfunction in Women. **Journal of Sex & Marital Therapy** 19: 171-188.
- Schwartz, P. & V. Rutter (1998) **The Gender of Sexuality**. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Seidman, S. (1994) A Review of Sexual Behavior in the United States. **American Journal of Psychiatry** 151: 330-341.
- Simon, W. & J. Gagnon (1986) Sexual Scripts: Permanence and Change. **Archives of Sexual Behavior** 15: 97-120.
- Stevenson, M. (1995) Searching for a Gay Identity in Indonesia. **Journal of Men's Studies** 4: 93-108.
- Štulhofer, A. (1999a) Terra incognita? Adolescentska spolnost i rizično ponašanje. **Društvena istraživanja** (u pripremi).
- Štulhofer, B. (1999b) Dimenzije spolnosti u Hrvatskoj, u Đ. Milanović /ur./ **Mijene tjela** (u tisku).
- Tannahill, R. (1991) **Sex in History**. New York: Stein & Day.
- Trudel, G., Aubin, S. & B. Matte (1995) Sexual Behaviors and Pleasure in Couples with Hypoactive Sexual Desire. **Journal of Sex Education and Therapy** 21: 210-216.
- Zaviacic, M., Zaviacicova, A. & I. Holoman (1988) Female Urethral Expulsions Evoked by Local Digital Stimulation of the G-spot. **Journal of Sex Research** 24: 311-318.
- Weeks, J. (1991) **Sex, Politics, and Society: The Regulation of Sexuality Since 1800**. New York: Longman.
- Vance, C. (1984) Pleasure and Danger: Toward a Politics of Sexuality, in C. Vance /ed./ **Pleasure and Danger**. Boston, MA: Routledge & Kegan Paul.

HYPNEROTOMACHIA POLIAE: Sexual Styles of Women Living in Croatian Cities

ALEKSANDAR ŠTULHOFER

TRIS Fellow, Netherlands Institute for Advanced Study
in the Humanities and Social Sciences

In sharp contrast to the general propensity to stress negative, risk-taking aspects of human sexuality in social science research, the analysis of sexual styles focuses primarily on positive aspects. Based on the findings of the sexual behavior and attitudes survey carried out in 1998 on 580 Croatian women (ages 18-49) living in the five largest cities, the sociocultural background and sociopsychological effects of four, behaviorally defined, sexual styles are discussed here. Preliminary analyses point to the social embeddedness of sexual styles, and the direct influence they have on the levels of sexual communication, activity, and pleasure. A non-standard sexual style is found to be directly related to the highest levels of pleasure, but also to the psychological costs caused by the social pressures to conform. The choice of sexual styles seems to be guided by contemporary cultural changes marked by the permissiveness trend and declaratory sexual egalitarianism.